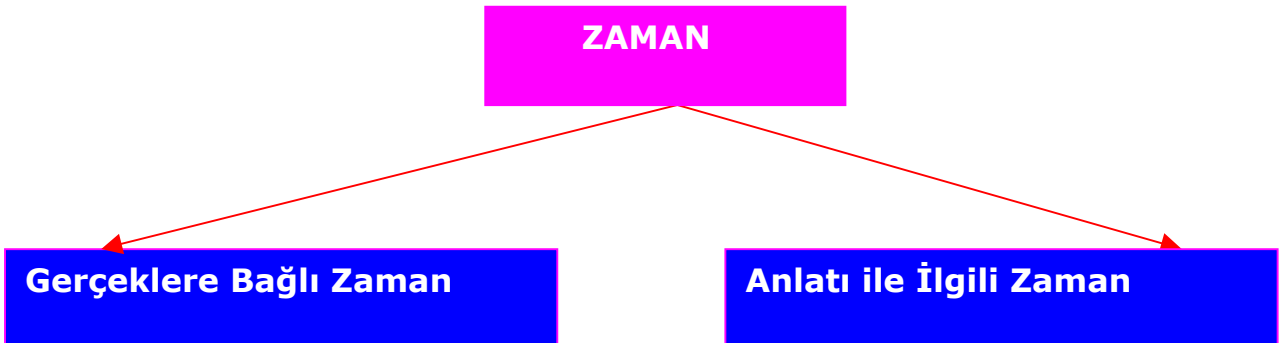

EDEBÎ ESERLERDE ZAMAN¹

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Bir hikâye yahut romanda zamanın incelenmesi, sadece olayın geçtiği tarihin belirlenmesi değildir. Mekân incelemeleri nasıl hikâyede geçen yer adlarının tespitinden ibaret değilse zaman incelemeleri de konunun geçtiği yıl, ay ve günlerin tespitinden ibaret değildir. Bir hikâye etme metni, birçok zaman düzlemini içine alır. Anlatı türünden bir eserin doğru anlaşılabilmesi, bu zaman düzlemlerinin doğru anlaşılmasına bağlıdır. Aşağıda edebî eserleri ilgilendiren zaman düzlemlerinin kısa bir özeti verilmiştir. İlginizi çekeceğini umuyoruz:

¹ Bu yazı şu kaynaktan yararlanılarak hazırlanmıştır:
<http://madameabrassart.ifrance.com/communication/communic.htm>

I) GERÇEKLERE BAĞLI ZAMAN

A) FİZİK ZAMAN:

1 SAAT= 60 DAKİKA= 3600 SANİYE

B) PSİKOLOJİK ZAMAN:

YAŞANAN OLGUYA GÖRE

DEĞİŞİK HİSSEDİLEN ZAMAN

II) ANLATI İLE İLGİLİ ZAMAN

A) METİN DIŞI ZAMAN:

1) Yazarın zamanı:

Yazarın eserini yazdığı zaman ve devir:

Metin analizlerinde bu zamanın tespiti, oldukça önemlidir. Her yazar, eserini yaratırken kaçınılmaz olarak yaşadığı dönemin olaylarının ve fikir akımlarının etkisinde kalır. Eser ile yazarın yaşadığı devir arasında sıkı ilişkiler vardır. Bu ilişkiler, "Yazarın zamanı" başlığı altında incelenmek zorundadır. Zaman incelemelerinden birincisi budur.

2) Okuyucunun zamanı:

Anlatının okuyucu tarafından okunduğu zaman ve devirdir:

Okuyucu, edebî eserin anlamını belirleyen başlıca unsurlardan birisidir. Edebî eserin anlamında, yazarla birlikte okuyucunun da payı vardır. Zaman içinde bir edebî eserin okuyucuları değişir, yeni nesiller aynı esere farklı anlamlar verirler. Yeni okuyucuların esere verdiği yeni anlamlar, okuyucunun zamanına bağlıdır. "Okuyucunun zamanı"na bağlı olarak eserin kazandığı anlamları, bu başlık altında incelemek gerekir:

Yunus Emre'nin aşağıdaki mısraları buna güzel bir örnektir:

*Beni bende demen bende değilim
Bir ben vardır bende benden içerü.*

Yunus'un devrinde yaşayan bir okuyucu, bu mısraların tasavvufî manasını kolayca kavradı. Yunus'un Tanrı ile insan ilişkisini dile getirdiğini anladı. Ancak günümüz okuyucusunun bu beyitte mısraların tasavvufî anlamıyla birlikte çağdaş psikolojinin tanımladığı "şuur altı"nın tam bir tanımını bulmaması için hiçbir sebep yoktur. Çünkü şuur altının Türkçe'de bundan daha veciz bir tanımını bulmak oldukça zordur.

B) OKUMA ZAMANI: Okuma zamanı sayfa sayısına, okuyucuya ve okuyucunun karşılaştığı güçlüklerle ilgili olarak değişir:

* Sayfa sayısı :

* Okuyucu:

*Okuyucunun karşılaştığı güçlükler:

Okuma zamanı ile eserin anlaşılması ve değerlendirilmesi arasında derin ilişkiler vardır. Meselâ eserin parça parça ve uzun bir sürede

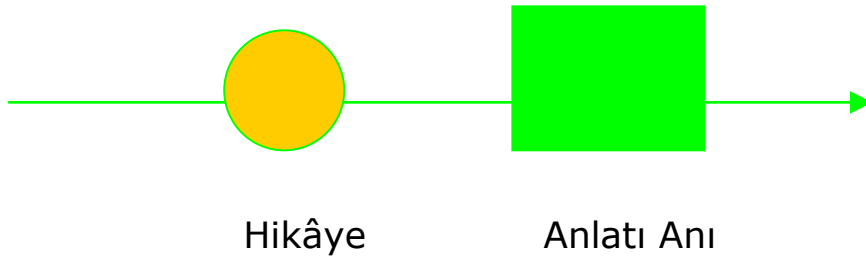
okunması, esere okuyucunun o anki yaşantısından unsurlar karışmasına sebep olur.

C) **TARİHSEL ZAMAN (temps historique)**: Eserde konu edinilen tarih dönemidir.

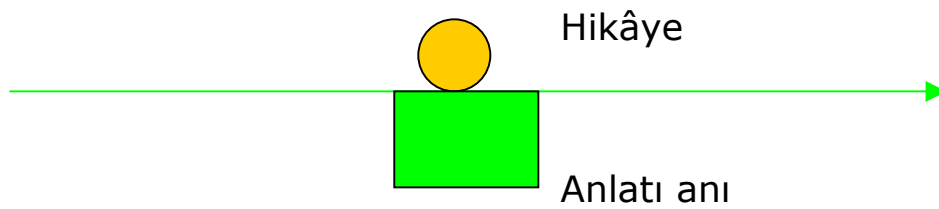
Bazı eserler, tarihî bir dönemi ele alır. Konuları, tarihsel bir zamandır.

D) **ANLATI ANI (Le moment de la narration)**: Bir anlatıcı, anlatacağı olaylara göre zaman yönünden üç hal içinde bulunabilir: Bir anlatıcı, ya olup bitmiş olayları anlatacaktır, ya olumakta olan olayları anlatacaktır, ya da olacak olanları önceden anlatacaktır. Buradan üç tip "anlatı anı" doğar:

1) Anlatma anı, çok zaman anlatılan olaylardan sonradır. Yazarlar ve anlatıcılar çok zaman olup bitmiş bir olayı hikaye ederler:

2) Bazen olaylar oluş anıyla aynı zamanda yani eşzamanlı olarak anlatılırlar. Bu tip bir anlatım okuyucuda gerçeklik duygusu uyandırır:

3) Bazen gelecek ile ilgili eserlerde anlatı anı önce, olaylar sonradır.

E) METİN İÇİ ZAMAN:

Metin içi zamanın iki temel tipi vardır:

1) Hikâyedeki Zaman: (Le temps de l'histoire ou de la fiction/ narrated time, erzählte Zeit) Hikâyede anlatılan olaylara bağlı zamandır. Hayal plânındadır yani fiktif plandadır. Kahramanlar tarafından yaşanan zamandır: Eserdeki **günler, aylar, yıllar..**

Bir sabah.., Ertesi gün..., Bir hafta sonra... gibi ifadeler bu zamanı gösterir. Bazen bu zaman üstü kapalı olarak anlatılır: Kahramanın yaşlanması (Bir tasvirle!), farklı bir mekânın anlatılmaya başlanması, bazı imaların bulunması gibi.. Bu zamanın tespitinde, bir sıfat dahi çok önemli bir ip ucuur: "Aynada **beyaz saçlarına baktı....**" cümlesinde beyaz sıfatı bu zamanı tespit etmemiz için incelenmekte olan bir eserdeki tek ip ucu olabilir.

2) Anlatımdaki Zaman: (temps du récit, Le temps de la narration, time of narrating, Erzählzeit) Yazıya bağlı zamandır. Anlatı (discours) planındadır ve anlatı zamanıdır: **Eserdeki bölümler, sayfalar ve satırlarda kendini gösterir.**

Bu iki zaman aynı zaman dilimini ifade etse de birbiriyle tamamen örtüşmez, aralarında daima bir zaman farkı (decalage) vardır. Bu fark, kendisini :

- A) düzen (ordre)
B) süre (duree),
C) sıklık (frequence) incelemeleriyle ortaya koyar. Şimdi bunları görelim:

Hikayedeki zaman ile Anlatımdaki Zaman

Arasındaki İlişkiler:

A) **DÜZEN (L'ordre):** Bir anlatıda (récit) zaman, gerçek olaylarda olduğu şekilde hep düzenli ve kronolojiye uygun bir şekilde akıp gitmez. Olayların **kronolojik düzen**ine bazen uyulur, bazen uyulmaz. Bunun sonucunda Hikayedeki zamana uymayan farklı düzenler ortaya çıkar:

1) **Kronolojik düzen:** Anlatıcı, olayları oluş sırasına göre anlatabilir. Bu, kronolojik düzendir.

2) **Geriye dönme: (Rétrospection ou flash-back):** Anlatıcı olayı aydınlatmak için geçmiş zamana dönerek bir kahramanın mazisini anlatabilir yahut anlatmakta olduğu bir olguyu açıklamak için o olayın başlangıcına dönebilir:

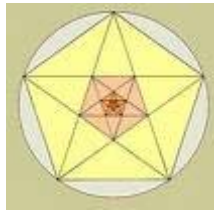
Yazar anlatıyı ilgi çekici hale getirmek için önce hikâyenin sonunu anlatıp sonra bu sonu hazırlayan olaylara dönebilir.

3) Geleceği Anlatma (anticipation) : Yazar hikâyenin akışını durdurup gelecekte olacak olayları önceden anlatabilir.

4) Çerçeveleme (Enchâssement): Yazar, hikâyenin içine bir başka hikâyeyi sokmak için anlatımı durdurur, ilâve ettiği hikâyeyi anlatıp bitirdikten sonra tekrar temel hikâyesine döner.

B) SÜRE (Duree) (Anlatının Ritmi “Rythme du récit”) :

Bir yazar, anlatının ritmini olayları özetleyerek yavaşlatabilir yahut ayrıntılara inerek hızlandırabilir. Aynı olayı sayfalarca anlatabileceği gibi, birkaç kelimeyle de geçiştirebilir. Yazarın bu tutumu, neleri önemseydiğini gösterir. Çünkü yazarlar önem verdiği olguları geniş anlatır, önem vermediği anları ise süratle geçer. Yazarın olaya bakış açısını en iyi şekilde gösteren şey, bu tercihleridir. Bundan dolayı, yazarın bakış açısını bu zaman tasarruflarına bakarak tespit etmek gerekir. **Zaman incelemesi yapmanın temel amaçlarından birisi de işte budur.**

- 1) **MOLA (pause):** Olay akışının yani “hikâyedeki zaman”ın durdurulduğu anlardır. Yazarlar hikâyenin akışını çok zaman tasvir yapmak için yahut sebepleri açıklamak, yorum yapmak için durdururlar.

Bu durumlarda, anlatı (discour) anı “hikâyedeki zaman”ın hiçbir anına ait değildir. Bu anlar çok zaman statik tasvir anlarıdır. Bu olgu, şematik olarak şöyle gösterilebilir:

Anlatımdaki zaman (sayfalar): 1 2 3 4
Hikâyedeki Zaman : A B yok C

- 2) **EKSİLTİ (Ellipse):** Molanın tersidir: Yazar, hikâyenin bir bölümünü anlatmadan geçer. Hikâyesine “ Bir hafta sonra... Yaz mevsimi gelince..” tarzında cümlelerle devam eder. Bu, hikâyedeki zamanın bir periyodunun yok edilmesidir. Olayın bir parçası ya ilgi çekici olmadığı için atlanmıştır, ya da okuyucunun merakını artırmak için saklanmıştır.

Şematik olarak şöyle gösterilebilir:

Anlatımdaki zaman (sayfalar): 1 - 3 4
Hikâyedeki Zaman : A B C D

- 3) **Özet (résumé ou sommaire):** Yazar olayları kısaca özetler. Bu durumda, anlatımdaki zaman, hikâyedeki zamandan kısadır.

4) **Örtüşme** (La scène, coincidence) : Bu durumda anlatımdaki zamanla hikâyedeki zaman aynıdır. Yazarlar, hikâyelerin önemli anlarını olduğu gibi aktarmaya gayret ederler. Doğrudan anlatımda diyaloglarda bu örtüşme ortaya çıkar. Örtüşme anları, genellikle anlatının ritminin yavaşladığı anlardır.

5) **Analiz (analyse):** Anlatımdaki zaman, hikâyedeki zamandan çok daha uzundur. Anlatıcı bir şahsın ruh hallerini, davranışlarının sebeplerini uzun uzun anlatır, anlatım yavaşlar.

C) SIKLIK (frequency): Bir hikâyede “Hikâyedeki zaman” ile “Anlatımdaki zaman” arasında ayrıca sıklık yönünden farklılıklar ortaya çıkar: Anlatıcı, bir defa olan bir olayı bir defa anlatabileceği gibi, birkaç defa da anlatma imkânına sahiptir. Birçok defa olan bir olayı da bir defada anlatabilir. Bunun sonucunda üç tip anlatım doğar:

- 1) **Eşitlik kipi (singulatif):** Bir defa olanı bir defa anlatma.
- 2) **Çoğaltma kipi (repetitif):** Bir defa olanı birkaç defa anlatma.
- 3) **Azaltma kipi (iteratif):** Birçok defa olanı bir defa anlatma.

Bir hikâyenin yahut romanın zamanını incelerken yapılacak işlerin en önemlilerinden birisi bu sıklık kiplerinin incelenmesi ve bulunan sonuçların değerlendirilmesidir: Meselâ yazarın yahut anlatıcının nelere önem verdiğini sıklık kiplerini kullanım tarzından anlayabiliriz. Yazarlar, genellikle önemseddiği anları çoğaltma kipinde ifade ederler, önemsemediği şeyleri ise azaltma kipinde anlatırlar. Metnin içeriği ile bu kiplerin kullanımı arasındaki ilişkinin bulunup gösterilmesi gerekir.